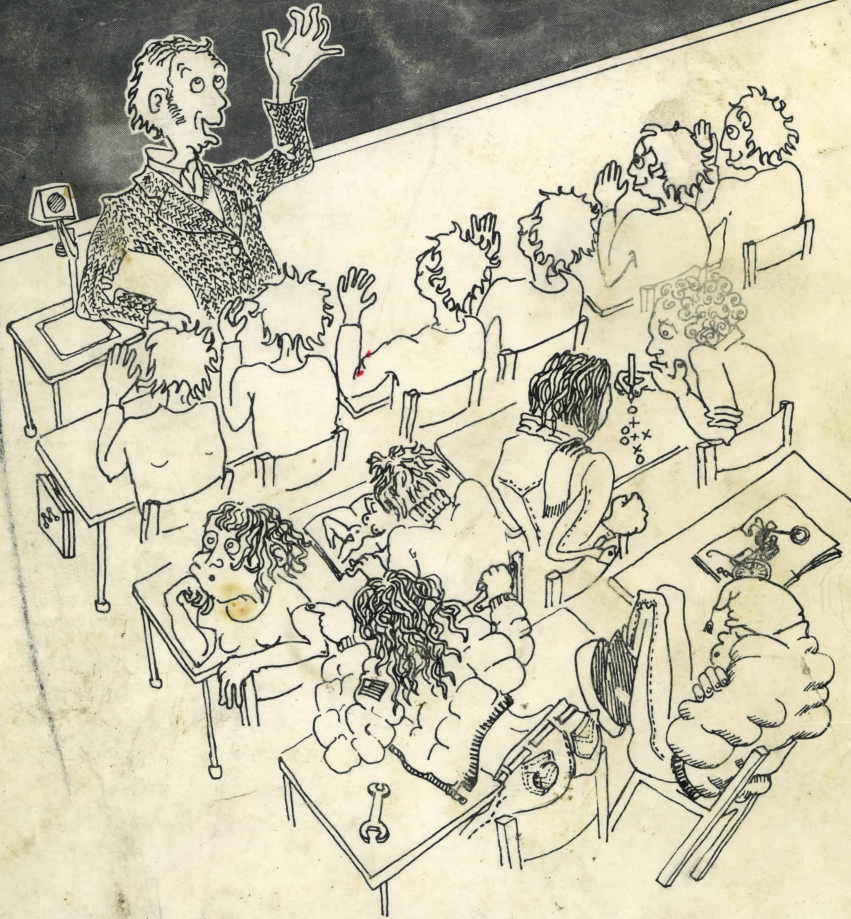


KRITISK UTBILDNINGSTIDSKRIFT

1977

# KRUT



DONALD BREADY

1

**TEMA:**

**VAD LÄR MAN SIG EGENTLIGEN  
I SKOLAN?**

**10 kr**



redaktionellt:

## VAD LÄR MAN SIG EGENTLIGEN I SKOLAN?

Inget samhällssystem kan överleva, om inte barnen från det de är små tränas i att acceptera den rådande ordningen och bidra till att den upprätthålls. Denna träning brukar kallas socialisation.

Socialisationen inleds i familjen och fortsätter bland kamraterna, i skolan, framför teven, i arbetslivet.

I det här första numret av KRUT lägger vi tyngdpunkten vid att visa på hur skolan bidrar till socialisationen.

När en lärare undervisar i geografi eller matematik eller kanske tom vill träna eleverna i solidariskt handlande eller kritiskt tänkande, tvingas läraren att offra mer tid och energi på helt andra saker: att få eleverna att sitta still, hålla tyst, vänta på sin tur, ignorera kamrater, förtränga egna erfarenheter. Lärarna ställer alltså en rad mer eller mindre uttalade krav på eleverna. Krav av det här slaget brukar kallas den dolda läroplanen. *Det är*

*hur som ofta  
någon läraren  
eller elever  
är medvetna om*

Två danska psykologer, Mette Bauer och Karin Borg, ägnade häromåret en termin åt att spåra den dolda läroplanen i ett par danska skolor. I det här numret av KRUT ger vi stort utrymme till denna undersökning. Vi i redaktionen arbetar i skolan och känner väl igen de situationer som Karin och Mette beskriver. De har berättat att de alltid gjorde sina viktigaste iakttagelser under de allra första lektionerna i en ny klass. I fortsättningen fick de svårare och svårare att se vad som verkligen hände, beroende på att de alltmer levde sig in i lärarens roll: Här gäller det att få undervisningen att flyta utan alltför mycket oreda, hålla efter bråkstakar, hinna med alla ungar som behöver hjälp osv. Efter hand upplevde Mette och Karin den dolda läroplanen som så självklar att de blev blinda för den. Och just så är det för oss som jobbar som lärare: det är förtyvlat svårt att få syn på den dolda läroplanen i vår egen undervisning.

Att vi som lärare, psykologer, kuratorer, socialarbetare förmedlar dessa krav betyder inte att vi gör ett dåligt jobb. Vårt arbete styrs inte i första hand av våra fina pedagogiska idéer, utan av våra faktiska arbetsvillkor. Det är viktigt att vi är medvetna om våra faktiska arbetsvillkor och skaffar oss kunskaper om skolans funktion i samhället. Problemen vi möter i skolan är orsakade av motsättningar i samhället. Problemen är således inte privata utan gemensamma och måste angripas gemensamt.

I redaktionen för KRUT 1: Donald Broady, Kerstin Degermark, Carina Fast, Lena Hellblom, Jan Swaling, Sussi Törneman.

Bildansvariga: Görel Hedtjärn,

Sussi Törneman.

© KRUT-redaktionen plus författarna

Omslagsbild: Donald Broady



# KRUT

## Innehållsförteckning

*KRUT-redaktionen*

<b>Redaktionellt</b> .....	2
<i>Mette Bauer, Karin Borg (bearbetning KRUT-redaktionen)</i>	
<b>Vad lär man sig egentligen i skolan?</b> .....	4
Den dolda läroplanen .....	6
Det händer i klassrummet .....	10
Hur barnen svarar på skolans krav .....	22
Skyll inte på lärarna! .....	28

*Krut redaktionen*

<b>Efterord: Lärarnas yrkessjukdom</b> .....	32
<b>Svenska undersökningar</b>	

*Trond Ålvik*

<b>Om projektet "Skolklassen" som socialt system"</b> .....	41
---	----

*KRUT-redaktionen*

<b>Intervju med Ulf Lundgren "Ramfaktorerna betyder mest"</b> .....	47
---	----

*KRUT-redaktionen*

<b>Vad får man inte lära sig i skolan?</b> .....	49
Rektorn sa: Du får sjukskriva dig .....	50
Stämplad i två år för politisk propaganda .....	51
Stencilerna som blev tillfälligt omhändertagna .....	53

*Kirsten Poulsgaard*

<b>Kakmonstret och den kompensatoriska pedagogiken</b> ....	62
---	----

**Aktuellt**

Betygskampen .....	76
Bojkott av centralproven .....	80
Läroplansöversynen .....	81
Till kamp mot timplanerna .....	83

**Läst**

Børnemarked .....	85
Klassamhället och det fria utrymmet .....	87
Socialisation .....	91
Skolens vold .....	92

<b>Några aktuella organisationer</b> .....	93
--	----

<b>Anslagstavlan</b> .....	96
----------------------------	----

<b>Debatt</b> .....	98
---------------------	----

KRUT är en partipolitiskt obunden tidskrift och ges ut av Föreningen Kritisk Utbildningstidskrift.

Tryck: Tryckeri AB Federativ

KRUT

utkommer med 4 nr/år, helårsprenumeration 35 kr, lösnummerpris 10 kr. Pg 70 89 89-9

Adress: Missionsvägen 6-14, 161 35 Bromma, tel: 08/26 01 86 fred. kl. 13-16.

Ansvarig utgivare: Ann Pettersson



Efterord:

# LÄRARENS YRKESSJUKDOM

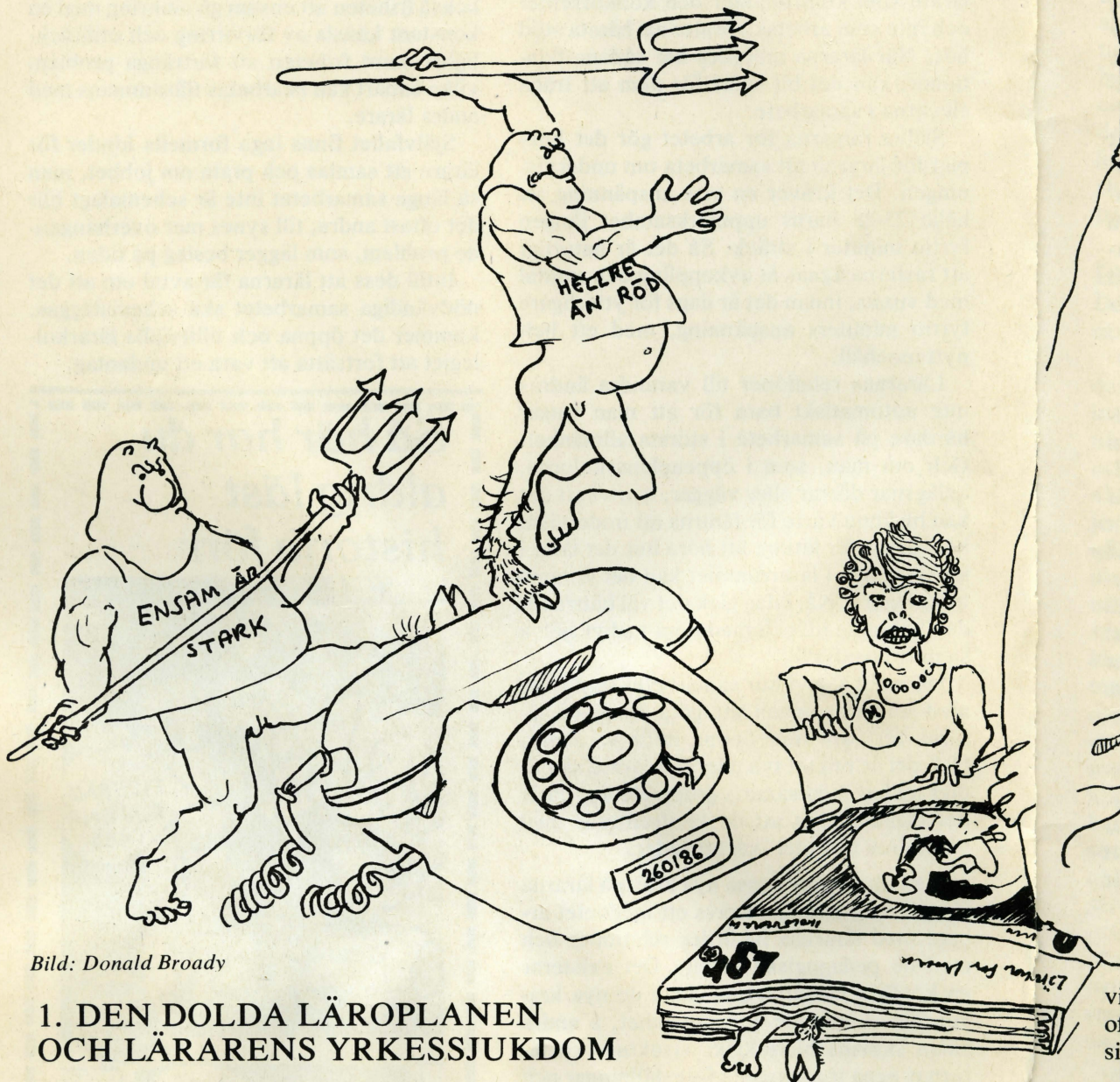


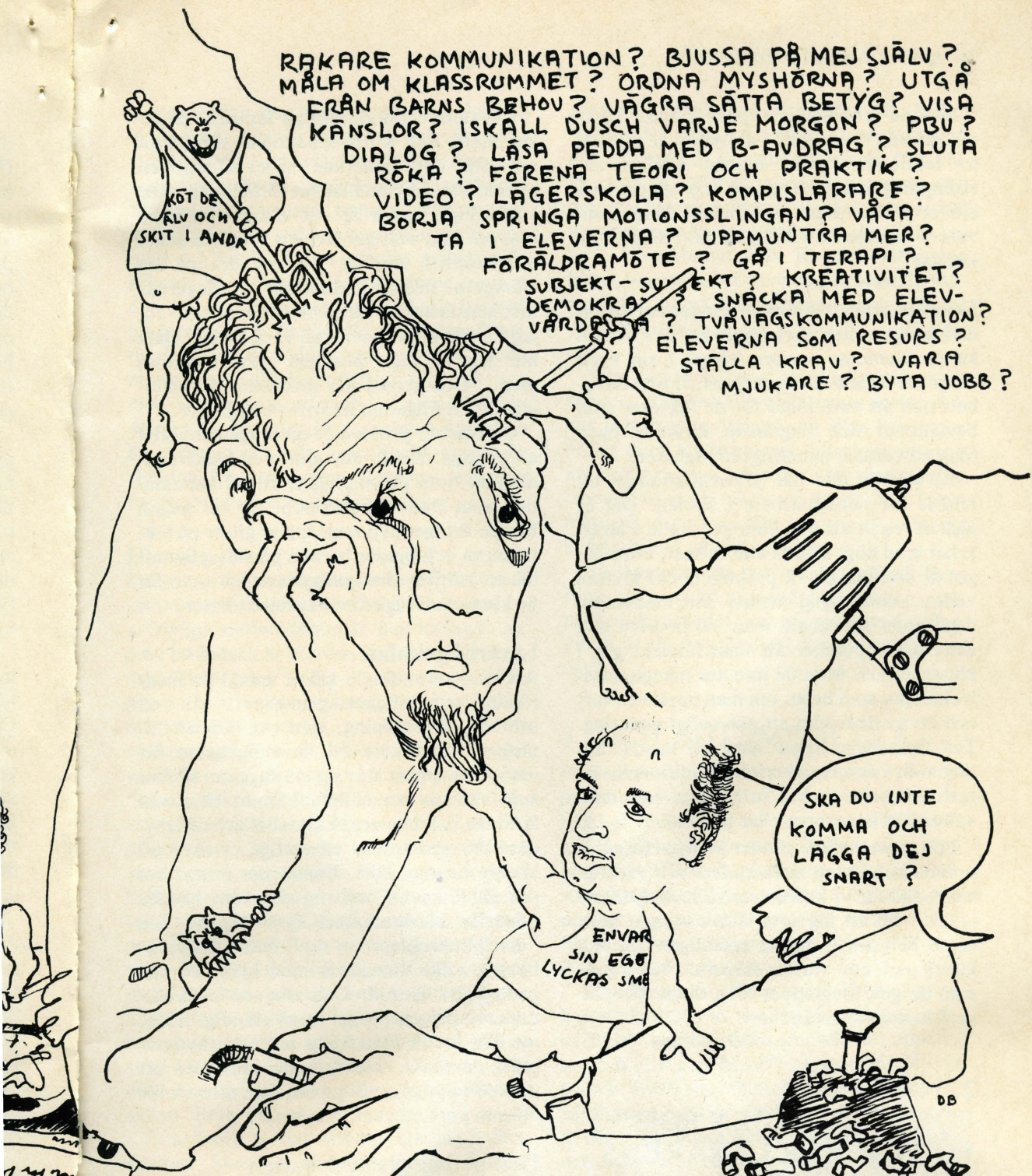
Bild: Donald Broady

## 1. DEN DOLDA LÄROPLANEN OCH LÄRARENS YRKESSJUKDOM

Det är ingen upplyftande läsning att ta del av Mette Bauers och Karin Borgs undersökning, men medicinen är hälsosam även

om den är besk. Vi som jobbar i skolan måste vara medvetna om vilka slags krav vi utsätter eleverna för. Som Mette och Karin





visar, fungerar den dolda läroplanens krav ofta stick i stäv med lärarens medvetna avsikter.

Mina avsikter som lärare må vara aldrig så goda, ändå slår undervisningen ofta slint och eleverna mår dåligt. Och när jag märker att eleverna blir tysta och mister självtilli-

ten, eller skolkar mer och mer, eller förvandlas till stympade, okritiska betygsjägare, då kommer självförebraelserna. Kunde jag ha lagt upp undervisningen annorlunda? Borde jag pratat mer med ungarna? Kört med rollspel i klassen? Gjort utflykter tillsammans med föräldrarna?



Sådana grubblerier slipper kanske "teknokraterna", vars enda ambition är att riva av lektionerna med minsta möjliga ansträngning, men lärare som bryr sig om sina elever brukar pinas av kroniskt dåligt samvete, även om de verkligen gjort så gott de kunnat.

**Lärarens yrkessjukdom är tendensen att individualisera och psykologisera**, dvs att söka problemens orsaker främst i sin egen (eller elevernas eller rektorns...) personlighet, och att vara blind för de faktorer som bestämmer och begränsar lärarens egen (och elevernas) handlingsmöjligheter.

På sikt är den här yrkessjukdomen ett hinder för vettigt arbete i skolan. Det är nästan regel, att den som ger sig in i läraryrket med högt ställda ambitioner, efter något år drabbas av sk praktikchock: klyftan verkar oöverstiglig mellan den medvetandegörande pedagogik man vill bedriva och det man upptäcker att man faktiskt gör i klassrummet. Man tål inte hur många misslyckanden som helst, om man upplever vart och ett av dem som ett **personligt** nederlag. Två flyktvägar ligger nära till hands: antingen in i den resignerade, traditionella lärarrollen, eller också in i rollen som anti- auktoritär lekfarbror eller lektant.

För att inte slitas sönder av den här våldsamma konflikten mellan ideal och verklighet, behöver vi kunskaper. Kunskaper om orsaker till att jag som lärare tvingas göra något helt annat än jag egentligen vill och kunskaper om varför eleverna bär sig åt som de gör. Begreppet 'den dolda läroplanen' kan vara användbart.

## 2. NÅGRA FÖRHÅLLANDEN SOM FÖRVÄRRAR LÄRARENS YRKESSJUKDOM

Lärarens yrkessjukdom har förstås sina rötter i den ideologi som genomsyrar hela det borgerliga samhället. Men det finns förhållanden som gör att den härjar så till den milda grad i just klassrum och lärarrum runt om i Sverige.

I avsnittet "Skyll inte på lärarna" påpekar Mette och Karin att skolans ramfaktorer och den isolerade arbetssituationen gynnar ett individualistiskt förhållningssätt. I åtskilliga skolor är det säkrast att hålla tyst om sina svårigheter. Att torgföra dem i lärarrummet innebär risk att dra på sig stämpeln "misslyckad lärare". Kollegernas medkänsla är inte alltid helt solidarisk: -Jo, jag förstår att klassen kan vara jobbig, **själv** har jag ju inga problem med ungarna, men... Och genast har problemet förvandlats till en fråga om lärarpersonligheter.

Och då blir problemet egentligen omöjligt att angripa. Det är inte gjort i en handvändning att byta personlighet, att bli karismatisk som Sune Martinsson, att bli någon Beppe Wolgerstyp som spelar gitarr på lektionerna och bjuder barnen på saft, eller att bli en hårdför disciplinryttare om man får en klass som super och kastar stiletter.

### Läraryrket

Att läraryrket skulle kräva snudd på medfödda personlighetsegenskaper, är en utbredd föreställning, som tex lärarutbildningen förstärker: På läraryrket får man ju knappast lära sig ett dugg om sådant som skolans samhällsfunktioner eller vad lärarnas och elevernas klassbakgrund betyder. Därmed trolas väsentliga orsaker till skolproblemen bort. Desto mer pratas det om skolämnen och om det som händer innanför klassrummets fyra väggar, om "disciplinproblem", "motivationsproblem", vilka ska lösas med hjälp av rätt pedagogisk metod. Och när sen metodikundervisningen i regel är så eländigt dålig, att den är till föga hjälp när man hamnar inför en klass, vad återstår annat än att uppfatta motgångar i jobbet som uttryck för att min personlighet inte duger?

### Den pedagogiska debatten

Vidare har de senaste årens skoldebatt handlat förbluffande litet om **orsakerna** till att skolan ser ut som den gör. Förlagen har vräkt ut floder av debattböcker på marknaden, böcker som oftast är varandra rätt lika: dels målar de upp **visioner** av skolan sådan den borde vara, dels **beskriver** de



skolan sådan den faktiskt ser ut i dag: en skola som förstör ungarna och fungerar stick i stäv med de uttalade målen, formulerade tex i läroplanens Mål och riktlinjer. Sådana beskrivningar behövs, beskrivningar av förtrycket och utslagningen, av försök med och hinder för alternativt pedagogiskt arbete. Men av debatten att döma, verkar det som om skolans problem skulle bero på att lärarna och skolbyråkraterna har felaktiga pedagogiska idéer inuti huvudet. Detta innebär ett alldeles orimligt krav på den enskilde läraren: att med "alternativa" pedagogiska metoder lösa problem som inte är pedagogiska, att individuellt ta på sig skulden för utslagning, sortering och förtryck som har samhälleliga orsaker.

### Eleverna

Dessutom fostrar skolan **eleverna** till precis samma individualistiska förhållningssätt:

Otaliga undersökningar har bevisat, att det i huvudsak är elevens sociala bakgrund, inte "begåvning" eller "motivation" eller något annat, som bestämmer studieresultat och utbildningsval. Ja, mycket tyder på att sk sammanhållna skolsystem (dvs icke-linjelade, tex den svenska grundskolan) i själva verket inte alls är sammanhållna, utan hårt kluvna i skilda osynliga "utbildningslinjer". De av oss som jobbar på lågstadiet vet, att ungarna ofta redan i ettan klassas som "starka" eller "svaga", och litet fyrkantigt uttryckt så finns det sen två osynliga "linjer" upp genom årskurserna, varav den ena leder till högre utbildning och prestigeyrken, och den andra, där de flesta arbetarbarn hamnar, snabbare ut på arbetsmarknaden. Läraren bemöter elever som hör hemma på skilda "linjer" helt olika, de lär sig olika saker och de byter sällan "linje".

Och ändå frodas myten om allas lika chanser. Skenbart överlåter skolan till vars och ens fria, individuella val att plugga stenhårt och vara läraren till lags för att så småningom bli läkare eller advokat, eller att "välja" att direkt efter nian sälla sig till de ungdomsarbetslösa. Så uppfattar de flesta elever sin situation, lastar sig själva för misslyckanden och tar åt sig äran av fram-

gångar. Utbildningssystemet i sin helhet framträder som en väldig supermarknad, där eleverna är konsumenter som fritt väljer mellan utbildningsmöjligheterna, och den nya läroplansöversynen kommer av allt att döma att än mer framhäva det "fria valet". I verkligheten är förstas valfriheten högst begränsad. Det enda någorlunda säkra sättet att nå framgångar i skolan är att välja välutbildade och högavlönade föräldrar.

Som lärare tvingas jag dagligen i egenkap av statsanställd tjänsteman sprida den här ideologiska dyngan om allas frihet och likhet över klassrummet (alternativet vore att vara brutal och klargöra för eleverna att tex de betyg jag sätter statistiskt sett är att mått på deras sociala bakgrund). Det är svårt att inte påverkas själv.

Så långt om ett par orsaker till att lärarnas yrkessjukdom, individualismen och psykologiserandet, är så svårartad. Men vilket är då botemedlet? Kan vi vaccinera oss?

### 3. OCH BOTEMEDLET?

Först och viktigast: Vi måste upphöra att se problemen i skoljobbet som privata, när de i själva verket är gemensamma och enbart kan angripas gemensamt. **Organisering** med andra ord! Lokalt på skolor och i bostadsområden, fackligt, i politiska förbund och partier, i organisationer som Socialistiska Skolarbetare, Föreningen Aktiv Skola, Progressiv Folkhögskola.

För det andra: **Kunskaper**. Ännu vet vi kolossalt litet om skolans funktioner i utvecklade kapitalistiska samhällen i allmänhet och i Sverige år 1977 i synnerhet. Vi vet förstas i största allmänhet att skolans väsentliga uppgift är att bidra till att arbetskraften, ideologin och de sociala klasserna och skikten ständigt återskapas. Som Jonas Orring så vackert uttrycker saken:

För skolan, som har att i sin mån svara för utbildning och uppfostran av ungdomen, måste det /.../ bli en viktig uppgift, kanske en av dess allra viktigaste, att ge eleverna den beredskap som behövs för att samhället **med bibehållen social jäm-**



**vikt** och utan friktioner och störningar skall kunna successivt anpassa näringsliv, produktion och samhällsstruktur efter utvecklingen.

(Jonas Orring: *Skolan i Sverige*, Utbildningsförlaget 1970, sid 21. Vår kursivering).

Av tradition är lärarkåren inte särskilt medveten om skolans verkliga funktioner i samhället. Vi har svårt att betrakta oss själva som statsanställda lönarbetare, avlönade för att preparera nästa generation arbetskraft och lojala samhällsmedborgare. Att staten skulle avlöna oss för att måna om den enskilde elevens bästa, är en seglivad föreställning, som ständigt får ny näring av alla officiella proklamationer om skolans mål: elevens "personliga mognande till en fri, självständig och harmonisk människa", för att citera Lgr 69 och Lgy 70, det inledande avsnittet om "eleven i centrum". Och samma föreställning har dominerat den pedagogiska debatten de senaste åren: Resonemang om dialogpedagogik eller vad det kan vara, har slagit fast: barnens behov är beskaffade **si**, alltså borde skolan se ut **så!** (Dock har alltför ofta mellanskikts- och borgarbarnens behov upphöjts till norm för alla barns behov, men det är en annan sak.), medan tågordningen i verkligheten är den omvända. Samhällsordningen behöver för sitt fortbestånd en skola som ser ut **si** och **så**, sen må det vara hur det vill med barnens behov.

Det är inte så konstigt att vi som jobbar i skolan har svårt att se att staten betalar oss lön för att vi ska sörja för kapitalismens sk reproduktionsbetingelser. (En fabriksarbetare kan lättare genomskåda vad han får betalt för.) Det krävs en del kunskaper för att begripa hur det egentligen är möjligt att skolan, trots att den ju i hög grad är isolerad från samhället i övrigt, ändå kan förse eleverna med precis de egenskaper som detta samhälle kräver av nästa generation lönearbetare och samhällsmedborgare.

Bla behöver vi kunskaper om politisk ekonomi (tex för att förstå hur kapitalets krav på arbetskraften förändras) och om marxistisk socialisationsteori (tex för att förstå hur barn ur skilda klasser och skikt

lär sig helt skilda saker, trots att de kanske sitter i bänkarna bredvid varandra och undervisas av samma lärare. Här finns det ont om undersökningar. Inte heller Mette och Karin har haft möjlighet att sätta sina iakttagelser i samband med barnens sociala bakgrund.)

Vidare måste vi ha kunskaper om hur socialisationen, inskolningen i klassamhället, **konkret** går till i skolan. Som Mettes och Karins undersökning visar, sker det inte genom "indoktrinering" i vanlig mening, utan genom en slags innötning i otaliga vardagliga situationer, en inläring som ofta äger rum "bakom ryggen" på både lärare och elever. Det är inte lärarens medvetna avsikter som formar den dolda läroplanen, utan själva villkoret för skolarbetet: fyrtiominutersterrorn, ämnesuppsplittringen, skolans hierarki, betygssystemet, klyftan mellan skolarbetets innehåll och elevernas erfarenheter, lärarnas och elevernas sociala bakgrund osv. Det är genom att gemensamt och medvetet arbeta med dessa skolarbetets villkor som vi på allvar kan göra något åt den dolda läroplanen. Vi råar inte på den med god vilja och förträffliga pedagogiska idéer enbart.

Undersökningar som Mettes och Karins, liksom kunskaper om skolans samhällsfunktioner, behövs för att vi ska upphöra med att individualisera, psykologisera och ta på oss skulden när pedagogiska föresatser går åt skogen. Inte enbart för att själva må bättre, utan framförallt för att bli i stånd att ersätta de fromma önskemålen om hur skolan **borde** vara beskaffad med en realistisk strategi för vad som faktiskt är möjligt att åstadkomma med skoljobbet.

Botemedel för lärarens yrkessjukdom skulle alltså vara organisering och erfarenhetsutbyte i stället för privatisering, samt kunskaper om de faktiska villkoren för skolan och arbetet i skolan. Att skaffa och förmedla dessa kunskaper måste bli en kollektiv uppgift; just nu sker en del arbete i studiegrupper inom Socialistiska Skolarbetare, Nordiska Sommaruniversitetet och förmodligen på ytterligare andra håll som vi inte känner till.

En grupp i Malmö/Lund har tex arbetat



fram en bok: *Svenskämnets kris* (Liber 1976) som inte alls bara handlar om svenskämnet, utan om skolarbetets villkor och skolans funktion i samhället. Det är en bok som har visat sig fungera utmärkt i studiesammanhang eftersom den föder konstruktiva diskussioner.

#### 4. DET FÅR VARA NÅGON MÅTTA PÅ PESSIMISMEN

Till sist ett allvarligt problem. När vi nu skaffat oss kunskaper om skolarbetets villkor, om utbildningens politiska ekonomi, socialisationen osv, är det dags att gå och hänga sig sen? Eller åtminstone sluta jobba i skolan? Skolan spottar ju tydligen ut den sorts människor kapitalismen behöver, alldeles oavsett vad jag som lärare försöker göra, eftersom de trånga ramarna, "den dolda läroplanen" osv betyder mer än mina avsikter.

Nej. Vi ska ange tre goda skäl till att det inte behöver finnas någon grund för en sådan pessimism (som faktiskt dykt upp det sista året i spåren av kritiken av "den rosa vågen" eller "smekpedagogiken").

#### Den svenska skolan är ingen fabrikskola

För det första. Vad barnen verkligen lär sig i skolan är aldrig **helt och hållet** bestämt av statens behov av lojala medborgare och kapitalets behov av dugliga och anpassningsbara lönarbetare.

Exempelvis kapitalkraven slår aldrig direkt igenom i klassrumsverkligheten – även om de förstås i stort drar upp gränserna för hur skolan kan tillåtas fungera. Först ska kapitalkraven "filtreras" genom politiska beslutsprocesser, som så småningom resulterar i skollag och -stadga, läroplaner och andra statliga direktiv samt anslagstilldelning; därvid kan tex arbetarklassens organisering, socialdemokratins jämlikhetsideologi spela in. Innan de statliga direktiven omsättes i praktisk verksamhet, sitter skoldirektören och skolstyrelsen och fördelar kommunala pengar, stryper eller uppmuntar pedagogiska initiativ. Sen har vi rek-

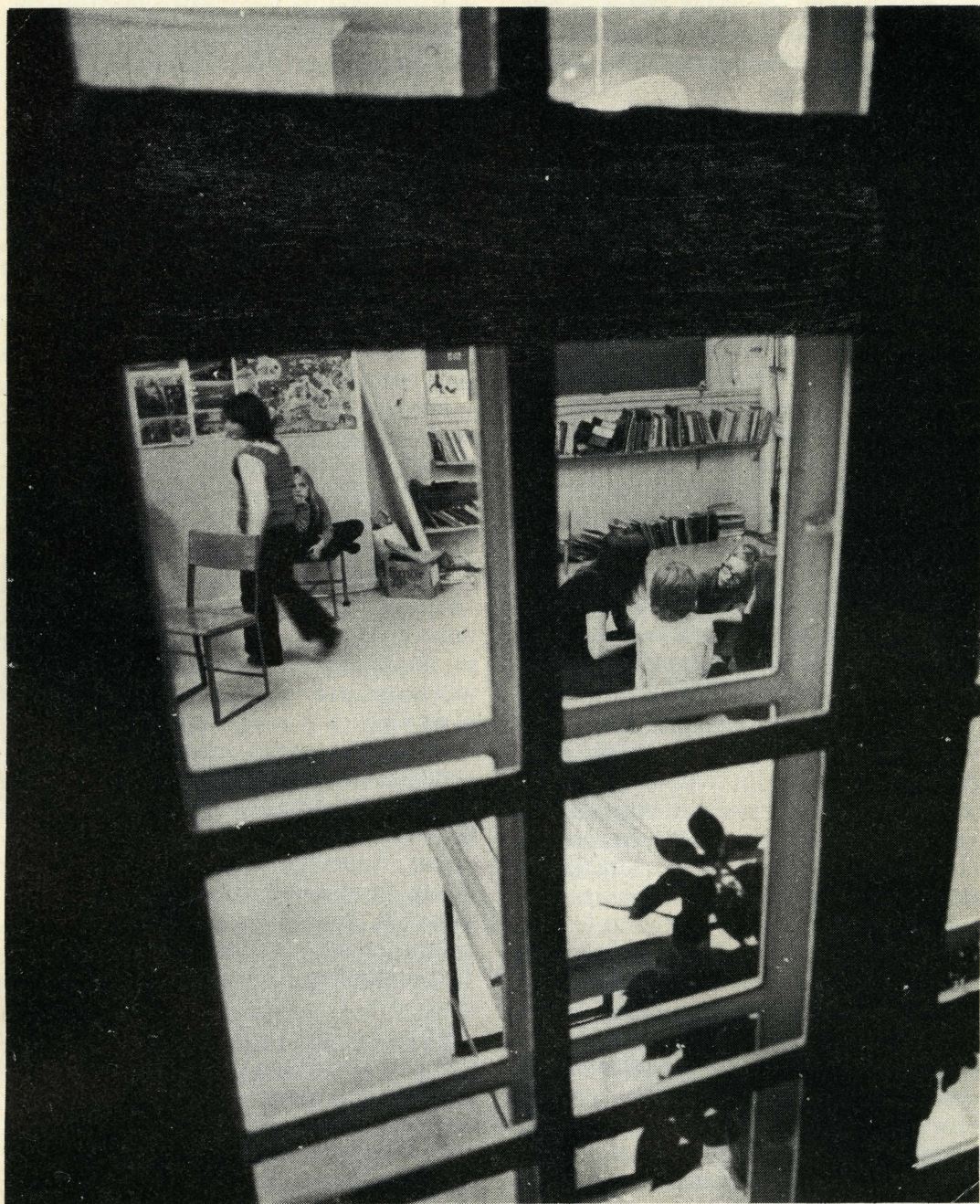
torn, föräldraopinionen, den pedagogiska debatten samt framförallt lärarkårens och det enskilda kollegiets egna traditioner, som påverkar de krav (både den dolda läroplanens krav och mer uttalade krav om ämneskunskaper och färdigheter) läraren utsätter eleverna för i klassrummet. Och det är viktigt att hålla i minnet, att kraven på eleverna inte är detsamma som vad de verkligen lär sig: Somliga – mellanskitts- och borgarbarn mest – är mottagliga för skolans krav och fogar sig utan att mucka, andra revolterar och åter andra, varav många arbetarbarn, har överhuvudtaget inga möjligheter att leva upp till skolans krav, eftersom dessa är alltför skilda från barnens egna livssammanhang.

Visst är det här en fyrkantig framställning, sambanden är mer komplicerade, men poängen är att kapitalkraven aldrig kan slå in direkt och oförmedlat i klassrummet, vilket egentligen är en självklar konsekvens av kapitalismens sätt att fungera:

Lönearbetaren är inte livegen, han är "fri" att sälja den enda vara han äger: sin arbetskraft. Innan denna vara kan bjudas ut till försäljning på den "fria" marknaden – arbetsmarknaden – , måste den representera ett värde. I Sverige idag är alla barns och de flesta ungdomars arbetskraft värdelös. Utbildningens förmodligen viktigaste uppgift är att 'kvalificera' arbetskraften, dvs att förse den med sådana egenskaper – läskunnighet, flexibilitet, lojalitet med arbetsköparen, samarbetsförmåga, i vissa fall förmåga att lösa andragradsekvationer eller prata spanska – att den verkligen kommer att representera ett värde på arbetsmarknaden.

Regeln i utvecklade kapitalistiska samhällen är alltså att skolan är skild från arbetslivet och att arbetsmarknaden är den förmedlande länken, ett förhållande som vållar statens utbildningsplanerare och skolreformatorer åtskilligt huvudbry. De står inför den omöjliga uppgiften att förutse arbetsköparnas ständigt skiftande behov. Ideligen visar sig utbildningssystemet ha producerat "fel" slags kvalifikationer. För staten gäller det att finna styrinstrument som fungerar, vilket är den krassa förkla-





*Ramarna sätter gränser – men det finns ett fritt utrymme som måste utforskas.*

*Bild: Anders Engman.*



ringen till att skolans syo-verksamhet (studie- och yrkesvägledning) vuxit lavinartat i omfång de sista åren:

Studie- och yrkesvägledningen /.../ kan bidra till en rationell användning av samhällets resurser, eftersom den strävar efter att motverka sådana felinvesteringar i yrkesutbildning, studieavbrott, yrkesbyten etc som beror på **oklara eller felaktiga intressen och anlag** /.../ Studie- och yrkesvägledningen kan i vissa fall medverka till en bättre balans mellan utbildningsval och arbetsmarknad, tex genom att informera om prognoser och om mindre kända yrkessektorer.

(*Proposition 1971:34*, vår kursivering)

Slutsats: I ett kapitalistiskt samhälle är skolan ingen automat som med nödvändighet spottar fram exakt sådana lönearbetare som arbetsköparna vill ha. Curt Nicolin har inte kontroll över vad som händer i klassrummen runt om i Sverige, staten kan inte planlägga utbildningssystemet i detalj. Det innebär att det finns ett **fritt utrymme** som enbart kan utforskas genom praktisk handling och vars gränser kan vara töjbara.

### Progressiva kapitalkrav?

För det andra. Utbildningsdebattens "pessimister" har litet skadeglatt anklagat den "alternativa" pedagogikens vapendragare för att kämpa för exakt samma krav – dialog, deltagarstyrning, projekt, samarbetsutbildning, förening teori/praktik – som ligger i det "moderna" kapitalets intresse och som i vissa fall vunnit SÖ:s och socialstyrelsens gillande. Och det är säkert alldeles riktigt. Men frågan är: blir kraven sämre för det? Pessimisterna hemfaller här åt sk lägertänkande, dvs de tycks utgå från att allt som är bra för kapitalet **måste** vara dåligt för lönearbetarna. Så är det förstås inte med nödvändighet, kapitalets utveckling är en motsägelsefull process, som också föder förutsättningar för kapitalismens avskaffande (industrialiseringen, församhälleligandet, för att inte tala om arbetarklassen).

Den som vill fundera mer över det här, bör skaffa en dansk bok som varit inflytelserik, *Problemoriering och deltagarstyrning* av Knud Illeris. Tesen i boken är

att de "nyare" kraven på arbetskraften – förmåga att samarbeta, att ständigt förnya sig, att klara ständigt skiftande arbetsuppgifter – gjort undervisningssystemet hopplost föråldrat, samt att problemorienterad, deltagarstyrd undervisning i bästa fall skulle kunna tillgodose dessa nyare kvalifikationskrav och **på samma gång** öppna möjligheter till progressiv undervisning. Visserligen gör Illeris misstaget att stirra sig blind på de allra modernaste arbetsplatsernas (typ Volvos Kalmarverk) krav på arbetskraften, och därför förutspår han att utbildningssystemet måste moderniseras. Sen boken gavs ut 1974 har emellertid utvecklingen i Danmark gått åt motsatt håll. I takt med att den ekonomiska krisen fördjupats och småbourgeoisien kapat åt sig mer politisk makt på den "modernare" kapitalfraktionens bekostnad, har de moderniserande tendenserna inom danskt utbildningsväsen, de som socialdemokratin stod för, tills vidare trängts tillbaka. Återigen: Kunskaper om verkligheten behövs; i Sverige gäller det tex att undersöka vilka kvalifikationskraven egentligen är just nu och vartåt de är på väg att utvecklas.

Att Illeris' profetia slog slint, hindrar inte att vi bör ta hans tankegång på allvar: Det vore en illusion att tro på en skola som inte kvalificerar eleverna för kapitalismen, men under vissa betingelser kan just denna kvalificering **dessutom** innebära progressiva möjligheter. I ett förord till den svenska översättningen (W&W 1976) har Staf Callewaert och Daniel Kallós, den svenska utbildningsdebattens tongivande "pessimister", kritiserat Illeris, inte för att han missbedömt utvecklingen, utan för att han skulle överskatta lärares och elevers möjligheter att genomföra undervisningsförlopp som verkligen är "gränsöverskridande". Men vi tror att det är litet riskabelt att använda marxistiska analyser enbart för att punktera illusioner (reformistiska illusioner, idealistiska pedagogiska illusioner). Därför tycker vi att det är väsentligare att lyfta fram det användbara strategiska perspektivet i Illeris' bok.



## Läroprocesser, inte misslyckanden

Och så det tredje skälet till att det inte är nödvändigt att gå och hänga sig. **Även om vi inte omedelbart kan förändra skoljobbets ramfaktorer, så behöver vi inte se dem som hinder.**

Ett exempel: Vi har hört talas om en lärare som avtalat med en lokal fackklubb om ett arbetsplatsbesök. Utanför fabriksgrinden väntade emellertid företagsledningens representant och körde iväg läraren och klassen, eftersom företagsledningen inte givit sitt tillstånd. Besvikna lomade ungarna tillbaka till skolan. Men sen tog de itu med att studera arbetarnas rättigheter och att ta reda på vem som bestämmer vad på arbetsplatser. I själva verket hade eleverna lärt sig mer om maktfördelningen i samhället än om de gjort ett välregisserat studiebesök av gängse typ. När de fick vända vid fabriksgrinden var det början av en läroprocess, inte ett "misslyckande".

Vi måste akta oss för att se tex den dolda läroplanen eller överhuvudtaget de ramar och begränsningar som gäller i skolan som hinder enbart. Vi ska exempelvis inte ha

några illusioner om att kunna avskaffa den dolda läroplanen, och det kan gå trögt att förändra den, men både eleverna och vi själva kan lära oss en hel del genom att sträva efter att göra den mindre "dold", dvs att tala klarspråk om de faktiska villkoren för verksamheten i skolan. Det måste vara riktigt att prata med eleverna om att deras sociala bakgrund i hög grad avgör deras möjligheter att leva upp till skolans krav. Det måste vara riktigt att som lärare stå för den auktoritet systemet tilldelar mig (tex i egenskap av betygssättare), hellre än att ge sken av mer demokrati än skolsituationen faktiskt tillåter.

Kort sagt, det måste vara riktigt att ge eleverna en hederlig chans att förstå sina egna villkor. Skolan ska inte i första hand vara mysig, den ska vara lärorik.

Ingen grund för överdriven pessimism alltså. För det första finns det ett fritt utrymme, vars gränser måste testas i praktiken. För det andra kan en del av det vi är ålagda att syssla med i skolan vara värdefullt. För det tredje kan skolans idiotiska bestämmelser, alla hinder och allt motstånd användas i läroprocesser.

**Redaktionen**

*Bild: Mikael Wahlberg/SAFTRA.*







# Børnemarked

**Borgens Forlag, Köpenhamn 1976. (Kommer i svensk översättning på Gidlunds förlag)**

Leksaker och leksaksfabrikörers reklam. Lekar, skapande dramatik och barnteater. Bostadsmiljöer, lekplatser och förskolor. Tivoli, cirkus och biografmatinéer. Födelsedagskalas och julklappar. Om sådant handlar en nyutkommen dansk antologi, som heter "Barnmarknad".

Det finns redan gott om böcker om barnpsykologi, barnuppfostran, barnkultur. Fallet med de flesta är att de handlar om barn i största allmänhet.

Ett barn i största allmänhet existerar inte. Först med den utvecklade kapitalismen blir barndomen en klart avgränsad, lång period, med vattentäta skott skild från de vuxnas och arbetslivets villkor. Barnens arbetskraft blir värdelös. Föräldrarnas liv klyvs i arbetstid och fritid, där fritiden och famil-

jen ska tillfredsställa alla de behov arbetet lämnar otillfredsställda. Att barnen så bryskt stängts ute från vuxenlivets villkor, har skapat problem för det borgerliga samhället: De flesta ungar saknar möjlighet att direkt, genom egna erfarenheter, lära sig hur vuxna lever och arbetar utanför hemmets fyra väggar. Därför måste de på annat sätt läras upp till lönearbetare, samhällsmedborgare, konsumenter. Den träningen, som brukar kallas socialisation, sker i familjen, framför teven, i köpcentrum, bland kamraterna, på dagis, i skolan. Vilken slags påverkan ungarna utsätts för, och hur de reagerar, hänger nära samman med deras skiftande klassbakgrund. Några barn i största allmänhet existerar inte.

Nu finns det förstås åtskilligt vettigt skrivet om hur barn socialiseras in i det borgerliga samhället, och om de olika villkoren för barn ur skilda sociala klasser och skikt, men nästan

allt handlar antingen om familjen, språket eller skolan. Vi vet ännu förbluffande litet om hur allt annat formar barnen: lekar, teve, reklam, musik, sport, kläder, normerna i kamratgäng. Och det blir fatalt tex för oss lärare: Det är ju en självklarhet att, för att eleverna verkligen ska lära sig något, så måste skolarbetet ta sin utgångspunkt i deras erfarenheter och i den verklighet som är deras egen. Det är dock lättare sagt än gjort, vi lärare har oftast rätt ytliga och tillfälliga kunskaper om sammanhangen i den verklighet som är elevernas. Det gäller alldeles särskilt arbetarbarrens verklighet. Bla därför behövs böcker som Børnemarked.

Den inledande artikeln av Agnete Diderichsen, "Kapitalismens barn - Om barns liv och personlighet", är en ovanligt lättläst och bra framställning av hur socialisationen går till och hur kapitalismens mekanismer



slår in i barnens värld. Därefter följer ett tiotal bidrag av skiftande karaktär, som har det gemensamt att de utgår från konkreta exempel, inte från allmänna teorier, samt att de avslutas med strategiska överväganden om hur vi ska kunna öppna moteld mot det borgerliga utbud som bombarderar barnen. Men författarna serverar inga färdigstöpta strategier för motstånd och alternativ, "Framförallt eftersom varje strategi av det slaget måste utformas **konkret**, dvs i förhållande till ett alldeles bestämt media-utbud och i förhållande till en alldeles bestämd, avgränsad barngrupp som vi känner väl till." (s12)

Det är i stället analysen och kritiken som är Børnemarkeds styrka. Här kan jag bara antyda några tankegångar som löper genom många av bidragen.

- Så länge kapitalismen består, är det utopiskt att tro på möjligheten att i grunden ändra på det sätt på vilket tex leksaksindustrin eller den kommersiella filmbranschen fungerar. Därför finns det grovt sagt två ting att göra: dels att påverka barnens medvetenhet, så att de får distans till, och blir medvetna om motsättningarna i det reaktionära utbudet, dels att arbeta för alternativ.

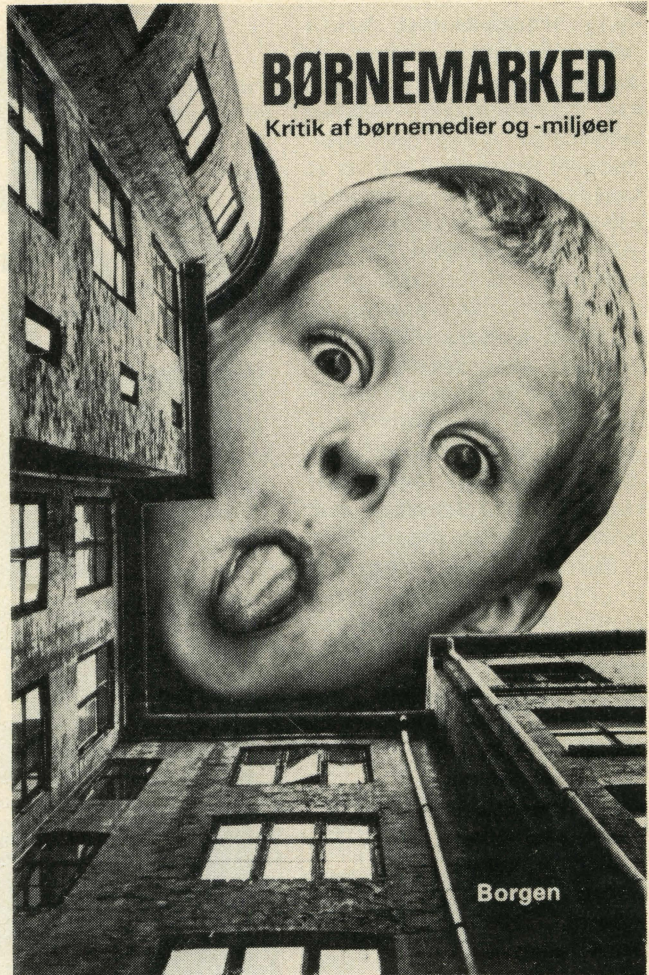
- Reklamen, medvetandeuindustrin etc **skapar** egentligen inga behov, utan förvränger och slår mynt av behov som redan finns: behov av trygghet, kärlek, självbekräftelse, gemenskap. Det är en viktig insikt, som på senare år framför andra Wolfgang Fritz Haug aktualiserat (Haug's bok Kritik av varuestetiken finns på svenska). Det räcker alltså inte med att kritisera prylsamhället, eller att leta fram köns- eller rasfördomar eller fascistoida värderingar i mediaindustrins produkter. För att begripa det fascinerande

hos dessa produkter, och för att kunna skapa motstrategier, måste vi försöka få grepp om vilka faktiska behov de utnyttjar. Ofta är det strängt taget inte varorna som marknadsförs, utan **löften om behovstillfredsställelse** – löften som inte infrias: Barbiedockan lovar identifikation med vuxenvärlden, men kan förstås inte göra något åt klyftan mellan barn och vuxna. Så köp en docka till!

- Ett kännemärke för den dominerande borgerligt-huma-

## BØRNEMARKED

Kritik af børnemedier og -miljøer



nistiska pedagogiken är, att det välanpassade barnet ur borgarklassen eller mellanskikten görs till norm för hur **alla** barn borde utvecklas: individualistiskt och prestationsinriktat, inställt på att släta över snarare än att avtäcka och bearbeta motsättningar osv. Det gäller tex den drama-tradition där Brian Way är det stora namnet, vilket Karen Borgnakke visar i en artikel som skulle göra nytta i den svenska debatten om skapande dramatik i skolan.



• Inom i första hand förskolepedagogiken är synen på barns utveckling på väg att snabbt förändras. Den tidigare satsningen på kreativitet och "fri" personlighetsutveckling får stryka på foten. Nu betonas i stället vikten av tidig och systematisk intellektuell träning, närmare bestämt ska ungarna drillas i att behärska språk och begreppsapparat. Om du sett "Fem myror är fler än fyra elefanter" i teve, eller om du tagit del av barnstugeutredningens program, så vet du precis vad det är fråga om: barnen ska så tidigt som möjligt behärska talbegreppen, bokstäverna och begrepp som 'större än' / 'mindre än', 'framför' / 'bakom', 'yt- och volymbegrepp osv. Leksaksfabrikörerna och förlagen är förstas inte sena att nappa.

Den här pedagogiska riktningen kan kritiseras för att träna ungarna i ett abstrakt sätt att laborera med begrepp, fjärran från sociala sammanhang. Vidare är det tvivelaktigt om den lever upp till sina kompensatoriska ambitioner, dvs det är tvivelaktigt om den här sortens träning verkligen hjälper barn med sämre utgångsläge hemifrån att hämta in de mer privilegierade barnens försprång. Det finns undersökningar som tyder på att försprånget tvärtom ökar, att alltså de redan från början privilegierade barnen är de, som får mest ut av träningen. Själva grunden för kompensatoriska undervisningsprogram är tvivelaktigt, eftersom sk underprivilegierade barns beteende inte är "brister" rätt och slätt, som ska rättas till, utan fullt förklarliga följder av familjens materiella och sociala situation. De sk underprivilegierade barnen (dit brukar de flesta arbetarbarn räknas) kan fungera adekvat i den miljö som är deras egen, och man hamnar alldeles vilse om man betraktar dem som nå-

gon slags ofullgångna mellan-skiktetsbarn.

Så här snabbt presenterad verkar kanske Børnemarked skriven av ett gäng missusamma glädjedödare. Så är det inte, i förordet varnar författarna för mediapuritanism:

Man kunde föreställa sig att den, som i stort sett instämde i vår kritik av mediernas förborgerligande effekt, sen hårdnackat skulle undanhålla sina barn reaktionära upplevelser av film, teve, teater, massmusik osv, flytta från villan till en tvårummare och avskaffa barnens födelsedagar för att i stället samla krafter till den årliga högtidligheten på Karl Marx' dödsdag.

Det är inte precis dit vi vill med den här boken.

Nej, som Søren Vinterberg skriver i den avslutande artikeln: "skoj och skratt och uppror mot vardagslunken är en del av vår revolutionära potential." Det gäller att bli klar över de borgerliga tendenserna i det ut-

bud som öses över barnen, och det gäller att förstå och göra bruk av det fascinerande i en del av detta utbud. Det gäller att visa på kapitalismens motsättningar, men att göra det på ett lustfyllt sätt. Och visst är det möjligt:

Teatergruppen "Solvagnen" har visat, hur man tex kan återerövra jultomtens givmildhet från kommersialiseringen: Den 20 december 1974 började 20-30 tomtar i Magasin du Nord/Köpenhamns motsvarighet till NK/att rundhänt dela ut gåvor till varuhusets kunder, direkt från disken:

"Direktionen har - medveten om de ekonomiska kristiderna och penningknappheten hos befolkningen - beslutat att dela ut en del av företagets överskott till dem, som skapar överskottet: kunderna". Så löd julens talesmans glada, givmilda budskap, till lika stor överraskning för kunderna som för direktionen.

Donald Broady

## KLASSAMHÄLLET OCH DET FRIA UTRYMMET

"Jämlikhetsmyt och klassherravälde": titeln på Lundberg-Selander-Öhlunds antologi (Cavefors 1976. Ca 49:-) anger rätt klart bokens tema. "Skola och utbildning i senkapitalistiska samhällen" ses ofta som instrument för social utjämning. I praktiken är deras uppgift främst att bevara det rådande systemet.

Det här låter kanske abstrakt. Och mycket i boken är inte heller så lättillgängligt. Men den är viktig.

### Skolan som klassamhälle

Ett bra sätt att komma in i boken är att starta med Nell Keddies bidrag "Klassrumskunskap". Hon har byggt sin uppsats på observationer i klasser som motsvarar svenskt högstadium (secondary comprehensive school). Eleverna är uppdelade på tre nivåer - A, B och C - "efter intellektuell förmåga". (Jämför Britt Mogårds önskan om nivågruppering i svenska



## KRUT – Kritisk Utbildningstidskrift

- Analyser av utbildningsfrågor i ett samhällsperspektiv
- Erfarenheter från kampen för att förändra samhället och skolan
- Anslagstavla för bl a skolarbetarorganisationer
- Presentationer av väsentlig litteratur om utbildning – samhälle

### Ur Innehållet:

Den dolda läroplanen  
Det händer i klassrummet  
Hur barnen svarar på skolans krav  
Skyll inte på lärarna  
Lärarnas yrkessjukdom  
Skolklassen som socialt system  
Vad får man inte lära sig i skolan?  
Kakmonstret och den  
kompensatoriska pedagogiken

**KRUT 2** kommer i maj och handlar om dialogpedagogik

### "DIALOG" och "FRIGÖRANDE PEDAGOGIK"

är ord som missbrukats svårt i den etablerade skoldebatten och i statliga utredningar. Ofta har man varit politiskt aningslös eller medvetet skylt över ojämlikheten i klassamhället. Vi tar upp avskräckande exempel på detta.

Vilka krav ställer Freires pedagogik om man tar den på allvar? Vilka svårigheter har man mött när man försökt tillämpa den i praktiken (Internationellt och i Sverige)? Vilka positiva försök har gjorts med problemorienterad och deltagarstyrd pedagogik?

**KRUT 3: Fostran    KRUT 4: Lärare**

# KRUT

ett diskussionsforum och ett redskap för progressiva skolarbetare

4 nr/år, 35 kr/år. GÄRNA STÖDPRENUMERATION pg 70 89 89-9. KRUT, Misslonsv. 6-14, 161 36 Bromma, tel: 08/26 01 86 fred. kl. 13-16.

1635